

Дегтяренко-Мельник Тетяна Володимирівна

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

biryana3691@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4462-8863>

АКТУАЛЬНІСТЬ ПОДАЛЬШОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

У статті розглядається проблема актуальності подальших досліджень професійної придатності певних категорій осіб до виконання робіт в умовах підвищеної небезпеки. Вагоме соціально-економічне та профілактичне медичне значення має забезпечення високого рівня виконання професійних завдань фахівцями різного профілю за умови збереження їх фізичного та психічного здоров'я, а зважаючи на екстремальні ситуації сьогодення подальша її розробка в контексті професійної придатності стає визначальною.

Метою статті є зазначення теоретико-методологічних засад становлення професіоналізму та окреслити значення економічного, диференціально-психологічного та індивідуально-психофізіологічного чинників для визначення придатності осіб для виконання робіт в умовах підвищеної небезпеки.

Методологія дослідження. Застосовано методи теоретичного аналізу, зіставлення, порівняння, систематизації та узагальнення.

Наукова новизна. У статті окреслено, що провідними чинниками професійної придатності виступають суто індивідуалізовані психофізіологічні детермінанти, які визначають придатність особи до виконання різних видів професійної діяльності в стресогенних умовах праці. У їх визначенні провідна роль належить реалізації адекватних заходів професійного відбору за методологією організації психофізіологічної експертизи.

Висновки. Доведено, що проведення психодіагностичних обстежень та психофізіологічної експертизи в рамках професійного відбору дозволяє успішно вирішувати проблему прогнозування професійної придатності особи до виконання необхідної професійної діяльності в умовах підвищеної небезпеки праці та в екстремальних ситуаціях сучасності. Зазначається, що визначення професійної, функціональної та медичної надійності працівників соціально-важливих галузей залишається перспективним науковим напрямом, який має суттєве теоретичне і прикладне значення в плані вирішення актуальних проблем сьогодення.

Ключові слова: професійна надійність, прогнозування надійності, психофізіологічна експертиза, стресогенні умови праці, умови підвищеної небезпеки праці.

Постановка проблеми. Надійність професійної діяльності особи – це теоретико-прикладна проблема багатьох сучасних наук, зокрема гігієни праці та патофізіології, диференціальної психології та психофізіології. Актуальність цієї проблеми пов'язана насамперед із забезпеченням високого рівня виконання професійних завдань фахівцями різного профілю за умови збереження їх фізичного та психічного здоров'я, а зважаючи на екстремальні ситуації сьогодення подальша її розробка має вагоме соціально-економічне та профілактичне медичне значення. Визначення професійної надійності особи засновано на дослідженні особливостей функціонального стану організму та динаміки працездатності особи-оператора, як фахівця в різних соціально-важливих галузях. Цей науковий напрям в останнє десятиріччя набув практичної спрямованості в плані вирішення багатьох питань актуальної проблематики «людина-машина» в сучасних кризових умовах. Аналіз науково-методологічної літератури свідчить про те, що проблема професійної надійності знайшла свій самостійний статус відносно недавно, а саме – в середині ХХ століття. Активне вдосконалення технічних засобів, систем автоматизованого управління виробництвом,

виконання окремих видів трудової діяльності із застосуванням складного оснащення обумовило необхідність долучення науковців різної спеціалізації до дослідження особливостей функціонального стану персоналу під час виконання професійних обов'язків, особливо в умовах підвищеної небезпеки.

Не дивлячись на великі досягнення в розробці такого перспективного наукового напрямку – як дослідження психофізіологічних особливостей особи в контексті визначення її професійної придатності ще багато питань відносно визначення та прогнозування надійності особи при виконанні робіт в умовах підвищеної небезпеки залишаються не вирішеними. Безперечно важливість для оцінки успішності професійної діяльності певних категорій працівників має подальше дослідження механізмів психо-нейро-імуно-ендокринної регуляції у осіб-операторів з метою своєчасного виявлення можливих порушень у їх психофізичному стані при виконанні робіт в умовах стресового напруження. Формування та підтримка адаптаційних можливостей організму на певному оптимальному рівні шляхом вдосконалення спеціальної фахової підготовки операторів, а також розробка адекватних методів оцінки їх індивідуально-типологічних особливостей є вельми доцільними в плані вирішення профілактичних задач психофізіологічної експертизи. Тому в концепті розробки проблеми професійної надійності особи в плані визначення психологічних ознак та психофізіологічних характеристик індивіда поряд з описом технічних засобів його професійної діяльності виникло поняття «надійність». В теперішній час спостерігається зростання складності технічних засобів інформаційного забезпечення трудової діяльності, розширення діапазону певних видів професійної діяльності з одночасним ускладнення їх виконання. Отже, успішне здійснення особою професійних функцій вимагає від фахівця усвідомленої відповідальності, досконалого оволодіння професійно-важливими навичками, оскільки від цього в значній мірі буде залежати, як ефективність роботи, так і безпека праці його особисто та колег в колективі.

Професійна надійність вивчається в соціології, психології праці, диференціальній психофізіології, крім того до розробки цієї проблематики долучені інші галузі знань (філософія, біологія, медицина, інформатика), але маємо підкреслити доцільність запровадження саме міждисциплінарного підходу для вирішення актуальних питань професійної надійності особи.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Професійна придатність розглядається як сукупність тих індивідуально-типологічних особливостей людини, які будуть забезпечувати особі суспільно необхідну ефективність її діяльності з формуванням професійної успішності в тій чи іншій соціальних сферах. Придатність індивіда до виконання певних видів професійної діяльності, безумовно, базується на природних властивостях особистості, але до початку цієї діяльності доцільно здійснювати прогнозування успішності роботи особи в різних видах професійної діяльності, а втім слід вказати, що цей процес необхідно реалізовувати вкрай обережно. Формування придатності особи до виконання різних видів трудової діяльності по багатьох аспектах співпадає з процесом становлення професіоналізму в певних категоріях працездатного населення, які відносяться до соціально-значущих сфер суспільства. Провідним напрямом диференціальної психофізіології стало визначення тих особливостей психофізіологічного стану особи, що будуть виступати підґрунтям для формування придатності індивіда до успішного виконання певних видів професійної діяльності, що стосується насамперед тих осіб, які мають виконувати роботу в умовах підвищеної небезпеки та в екстремальних ситуаціях.

Згідно з установами вітчизняних та закордонних наукових шкіл значущі професійно важливі якості формуються у особи на підставі природних задатків індивіда в процесі самої професійної діяльності, тобто професійна надійність на основі природних задатків буде мати прояв у певному виді діяльності за умови опанування особою необхідними придбаними навичками для забезпечення продуктивної діяльності. А відтак диференціальна психофізіологія не відшукує у людини ті індивідуальні характеристики, які заздалегідь

призначені для ефективної діяльності, а досліджує процес становлення професійної придатності в ході виконання особою самої діяльності, яка сприяє формуванню певних здібностей, які набувають яскравого прояву за оптимальних умов життєдіяльності та праці. Формування професійної придатності представляє собою той активний усвідомлений особою процес, при якому позитивна мотивація особи до виконання певного виду діяльності відіграє провідну роль. Формування професійної придатності є складним багатофакторним процесом і тому важливою є організація відбору кандидатів для виконання певних видів діяльності на підставі природних властивостей особи, але ступінь та модальність їх повинні визначатися на підставі попереднього комплексного аналізу і потребує достеменного експериментального підтвердження. Такий відбір не може проводитися на підприємстві, в школі чи в спортивному закладі, оскільки потребує використання спеціального діагностичного обладнання та комплексної інтерпретації отриманих результатів із залученням психофізіологів, психологів та лікарів. А втім, навіть здійснення комплексного професійного відбору не буде гарантувати успішність діяльності особи в соціумі без забезпечення оптимальних середовищних умов для розвитку необхідних професійно важливих якостей.

Слід зазначити наступні сталі наукові положення

1. Опанування певною професією представляє собою одночасно і процес формування придатності особи до виконання окремих видів професійної діяльності, що стосується і роботи в екстремальних умовах праці.

2. Формування професійної придатності це завжди індивідуалізований процес, до якого залучаються як генетичні, так і середовищні детермінанти, він потребує залучення всіх адаптивних можливостей організму і визначає ступінь адаптивності особи до певних видів фізичного та розумового навантаження

3. Вдосконалення професійно-важливих якостей індивіда обумовлена реалізацією гармонійних взаємодій його унікального фенотипу з тими своєрідними середовищними та соціальними умовами в яких має відбуватися професійна діяльність особи, що стає найбільш актуальним при виконанні робіт в умовах підвищеної небезпеки.

Концептуальні позиції диференціальної психофізіології дозволяють розробляти актуальну проблему становлення професійної майстерності в контексті вирішення задач, як теоретичного, так і прикладного характеру. Прикладні задачі диференціальної психофізіології за вищевказаним науковим напрямом в останні десятиріччя вирішуються в рамках професійного відбору на підставі визначення тих індивідуальних психофізіологічних ознак особи, які є бажаними для певного виду професійної діяльності. Зокрема це стосується проведення психофізіологічної експертизи працівників, що мають виконувати роботу в умовах підвищеної небезпеки.

Організація професійного відбору виступає суто практичною задачею диференціальної психофізіології, а в теперішній час наукові розробки в цьому напрямі набули соціально-економічного значення. Насамперед це стосується психофізіологічного відбору на військові спеціальності та доцільності своєчасної оцінки індивідуальних якостей особи, яка має працювати в екстремальних умовах при виконанні тих видів робіт, що пов'язані з ризиком для життя. Так, введення системи психофізіологічного відбору дозволило в США скоротити в два рази відсів з льотних училищ (з 72 % до 36%) і за розрахунками спеціалістів реалізація професійного відбору дозволяє отримати 1 млн. доларів економії на кожну сотню підготовлених курсантів.

Формування професійної придатності особи відбувається під впливом таких основних чинників: соціально-економічного, диференціально-психологічного та індивідуально-психофізіологічного.

Відносно ролі першого чинника маємо враховувати, що кожна професія має бути реалізована в конкретній соціально-економічній структурі суспільства, яка обумовлює весь спектр соціально-економічних характеристик певної професії.

Соціально-економічний чинник визначає: а) перспективи професії;

б) значущість професійної діяльності у соціумі, а також в культурному житті країни; в) наявність та склад соціального пакету, а також громадського заохочення; г) перелік вимог до кваліфікації; д) фінансове забезпечення та можливості його покращення; е) готовність до подолання можливих економічних перешкод сумісно з іншими членами колективу задля успішності корпорації (компанії).

Врахування соціально-економічного чинника по-перше необхідно самому індивіду для вибору працевлаштування, а по-друге дозволяє менеджерам з персоналу приймати рішення чи підходить особа до виконання певних видів професійної діяльності та наскільки сильною є її мотивація до подолання можливих перешкод задля успішного оволодіння професією. Необхідно зауважити, що значення соціально-економічного чинника продовжує зростати внаслідок постійного змінення в суспільстві соціально-економічних характеристик певних професій, наявності в дійсний час професійної міграції населення, ускладнення комунікативних взаємозв'язків між особою і соціумом в контексті становлення професіоналізму, а також і на разі підвищення вимог до працівників, що виконують роботу в екстремальних умовах сьогодення.

Відносно диференціально-психологічного чинника слід зауважити, що науковці звертають увагу на визначення у контингентах обстежених осіб тих необхідних особистісних ознак, які є передумовою для успішного виконання людиною певних видів професійної діяльності. Для цього проводять орієнтоване психологічне тестування в різних групах юнацтва та дорослих з використанням адекватних класичних і новітніх авторських діагностичних методик. Диференціально-психологічний підхід набув успішної реалізації у визначенні особливостей професійної адаптації майбутніх лікарів, педагогів, психологів, інженерів, працівників МЧС, соціальних служб та сфери обслуговування. Найбільш важливим цей підхід в контексті прогнозування психологічної адаптації до виконання певного виду діяльності визначено для військових спеціальностей та працівників, що мають реалізовувати професійну придатність в роботі на різних видах наземного, повітряного та підземного транспорту (судноводії, автомобілісти, пілоти, машиністи потягів). Маємо зазначити доцільність впровадження широкого спектру психодіагностичних методик, який спрямовано на визначення адаптаційних можливостей обстежених осіб відносно їх рівня стресостійкості, відкритості до опанування новим досвідом, емоційного інтелекту, ступеню соціально-психологічної адаптації, стану перцептивно-когнітивних функцій, психомоторики, активності мислення, а також ступеню адаптованості особи до певних видів фізичних і розумових навантажень. Для відбору на творчі спеціальності поряд з оцінкою якостей уваги, особливостей сприйняття та уяви, здібностей до інсайту, використовують спеціальні методичні прийоми та діагностичні методики, що визначають природні задатки та набуті навички відповідно до обраної професійної спрямованості майбутніх фахівців. Необхідно відмітити, що вплив диференціально-психологічного чинника на формування професійної придатності особи бажано відслідковувати ще на етапах профорієнтації учнів випускних класів школи, оскільки це буде допомагати їм у виборі спеціальності за певним фахом і дозволить попередити розвиток проявів дезадаптованості та психоневрологічних розладів. Слід зауважити, що наявність у особи певних особистісних рис (темпераментальні характеристики, рівень вербального та невербального інтелекту, емоційно-вольовий тонус, комунікабельність, здатність до швидкого прийняття нестандартних рішень та інші властивості в структурі особистості) виступає у подальшому в якості своєрідних тригерів та мотиваційних детермінант успішної професійної діяльності.

Індивідуально-психофізіологічні чинники безперечно є провідними в контексті теоретико-методологічних засад формування професіоналізму. Міцним теоретичним та експериментальним фундаментом для вищезазначеної парадигми виступають насамперед концептуальні положення відносно генезу природних індивідуально-психологічних відмінностей між людьми, які базуються на своєрідних, притаманних для кожної особи особливостей щодо основних властивостей центральної нервової системи [4,5,6,10,16]. Генетично-детерміновані основні властивості нервової системи особи (збудливість, сила, лабільність, рухливість нервових процесів) самі по собі не мають певної професійної

спрямованості, але наявність у особи їх балансу виступає в якості первинного фундаменту, що виступає підґрунтям для надбудови вторинних психологічних властивостей в структурі особистості. Вони мають прояв в конкретних умовах життєдіяльності особи, в певних стресогенних ситуаціях і тому набувають спеціального професійного сенсу при реалізації різних складних форм психічної діяльності. Наявність індивідуальних варіацій основних властивостей нервової системи визначають ті психологічні особливості особи, які суттєво впливають на способи та успішність опанування індивідом певними професійними знаннями та вміннями.

Психофізіологічні особливості людини відіграють провідну роль у забезпеченні професійної придатності та надійності осіб, які виконують роботу в умовах підвищеної небезпеки, що знайшло відбиток у численних наукових працях знаних українських вчених – А. І. Гоженко, О. М. Кокуна, В. С. Лизогуба, М. В. Макаренко, В. В. Плохих, Е. М. Псядлю, С. І. Табачнікова, Л. М. Шафрана та інших [7,10,11,12,13,15]. Традиційним стало проведення Всеукраїнських науково-практичних конференцій на базі Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького «Індивідуальні психофізіологічні особливості людини та професійна діяльність». Найбільш вагомий внесок в розробку вищевказаного наукового напрямку було здійснено відомими професорами М. В. Макаренко і В.С. Лизогубом, їх наукові праці (2003 – 2023 рр.) стали науково-методологічним підґрунтям для подальших досліджень актуальної проблеми визначення професійної придатності осіб з врахуванням їх індивідуально-типологічних особливостей, розробка якої успішно продовжується вітчизняним науковими школами Києва, Черкас, Дніпра, Львова, Луцька, Одеси, Сум, Харкова та інших міст України.

У розвинених країнах світу проблему «людського фактору» на виробництві вирішують за допомогою психофізіологічного відбору, кінцевим результатом якого є висновок психофізіологічної експертизи. Так, у США при Міністерстві праці створено 1200 Державних центрів з профорієнтації та професійного відбору і щороку обстеження в них проходять більш як 1 млн. працездатних американців. Психофізіологічна експертиза сьогодні не тільки є важливим науковим напрямом, а й складовою інтегрального комплексу первинної психогієни, психопрофілактики та забезпечення професійної надійності, збереження здоров'я та трудового довголіття працюючих громадян. Трудову діяльність, яка пов'язана з управлінням наземним, підземним, повітряним та водним транспортом відносять до робіт, що виконуються в умовах підвищеної небезпеки, а відтак для представників цих професій здійснюють психофізіологічну експертизу в рамках професійного відбору.

Важливо підкреслити пріоритетність опрацювання проблеми професійної надійності працівників транспорту представниками наукових шкіл м. Одеса, що підтверджується виданням заснованого в 2005 році наукового журналу «Актуальні проблеми транспортної медицини: навколишнє середовище, професійне здоров'я, патологія» (Головний редактор проф. А. І. Гоженко; науковий редактор проф. Л. М. Шафран). Творча наснага вельми поважних видавців зазначеного журналу забезпечує високий науковий та методичний рівень подальшої розробки негайних практичних питань безпеки транспорту та збереження здоров'я працездатного населення, які вирішуються сьогодні на міждисциплінарному рівні

Акумулюючи результати приведених досліджень за обраною тематикою **метою статті** є зазначення теоретико-методологічних засад становлення професіоналізму та окреслення значення економічного, диференціально-психологічного та індивідуально-психофізіологічного чинників для визначення придатності осіб для виконання робіт в умовах підвищеної небезпеки.

Виклад основного матеріалу. На базі Медичного центру «ВІВАМЕД» протягом десяти років здійснюється професійний відбір працівників морського транспорту і за цей термін часу комплексне обстеження для визначення професійної придатності здійснено у понад 3000 осіб зрілого віку. В рамках професійного відбору за певною Програмою проведено психофізіологічне обстеження, яке реалізовано нами в якості лікаря-

психофізіолога першої категорії. Психофізіологічне обстеження працівників морського транспорту проведено згідно до Програми, яка була розроблена та затверджена Головним навчально-методичним центром (ГНМЦ). Держгірпромнагляду України за участі фахівців кафедри авіаційної, морської медицини та психофізіології Української військово-медичної академії та профільних науково-дослідних інститутів АМН і МОЗ. Протоколи обстеження кожної особи в реальному вимірі часу передавались ГНМЦ (м. Київ) і за отриманими результатами комп'ютеризованого психофізіологічного обстеження певний працівник отримував заключення, в якому зазначалась професійна придатність індивіда до виконання робіт в умовах підвищеної небезпеки за певною градацією (не годен; умовно годен). Статистична обробка отриманих в Медичному центрі «ВИВАМЕД» індивідуальних показників психофізіологічного стану обстежених осіб для висновку відносно професійної придатності працівника проводилася в ГНМЦ за спеціальною методикою.

В якості конкретного приклада запроваджені психофізіологічної експертизи наводимо результати оцінки професійно важливих якостей у операторів морського транспорту за обраними психофізіологічними показниками, які були визнаними придатними до виконання професійних обов'язків (в окремій вибірці - 92 особи). Фактичні дані згідно до переліку психофізіологічних показників за їх середнім значення (М) з похибкою при довірчій ймовірності 99,7 були такими: 1. Сенсомоторні реакції $51,10 \pm 0,25$. 2. Середнє значення за показником уваги $49,71 \pm 0,60$. 3. Швидкість переключення уваги $49,24 \pm 0,93$. 4. Пам'ять (зорова та слухова) $42,28 \pm 0,72$. 5. Емоційна стійкість та відчуття тривоги $49,37 \pm 0,66$. 6. Стійкість до впливу стресів $49,3 \pm 0,66$. 7. Ознаки втоми $49,62 \pm 0,66$. 8. Орієнтація у просторі $48,53 \pm 0,99$. 9. Реакція на об'єкт, який рухається $50,45 \pm 0,99$. 10. Здатність приймати рішення та дії в екстремальних умовах $47,50 \pm 0,78$. 11. Стійкість до моногонії $49,35 \pm 1,08$.

Звертає на себе увагу аналогічність середнього значення отриманих показників, які визначають стійкість до впливу стресів і наявність ознак втоми. Встановлено, що інтегральний показників за середнім його значенням в групі осіб, що були визнаними «годними» до виконання робіт в умовах підвищеної небезпеки склав $49,83 \pm 0,58$ ум. од. Окремо проаналізовано отримані фактичні дані психофізіологічного обстеження за вищевказаними показниками в групі осіб, яких було рекомендовано не допускати до робіт, що пов'язані з підвищеною небезпекою. Інтегральний показник у цій групі обстежених (32 особи у вибірці) склав за середнім його значенням $42,19 \pm 0,67$ ум. од., що свідчить про його вірогідну відмінність у порівнянні з інтегральним показником в групі осіб, які були визнаними придатними до виконання робіт в умовах підвищеної небезпеки. В результаті проведеного психофізіологічного обстеження операторів морського транспорту, статистичної обробки фактичних даних та аналізу отриманих результатів було отримано висновок (прерогатива ГНМЦ) про придатність або непридатність особи до виконання робіт в умовах підвищеної небезпеки. Маємо підкреслити, що проведена психофізіологічна експертиза є зручним та надійним інструментом для здійснення правомірного професійного відбору.

В теперішній час успішно продовжується опрацювання системи професійного відбору працівників, які мають виконувати роботу в умовах підвищеної небезпеки. Відомі вітчизняні науковці Л. М. Шафран та Е. М. Псядло склали загальний для всіх операторів транспорту перелік професійно важливих якостей (ПВЯ), що містить 70 окремих елементів, які розподілені на 4 класи та 12 груп [13]. Перший клас ПВЯ включає три групи моторних якостей (локомоторні, нейродинамічні, психомоторні), другий клас ПВЯ – це види сприйняття та якості уваги (сенсорні, перцептивні, атенційні), до третього класу належать три групи когнітивних якостей (мнемічні, імажинативні, інтелектуальні), а четвертий клас ПВЯ складають три групи характерологічних якостей (вольові, емоційні, комунікативні). Слід погодитися з думкою вищевказаних вчених, що провідне значення для забезпечення оптимальної операторської діяльності мають психомоторні якості особи. Власні наукові праці доводять наявність високого рівня взаємозв'язків між психомоторними якостями особи

і перцептивно-когнітивними функціями особи [3]. Послідовна детальна схема проведення процедури комп'ютерного професійного відбору операторів на транспорті наведена Е. М. Псядло у окремій публікації і той же випуск журналу «Актуальні проблеми транспортної медицини» надає методичну базу розширеного психологічного та психофізіологічного обстеження операторів залізничного транспорту за авторством львівських науковців [13].

В останнє десятиріччя чимало науковців, що працюють в галузі гігієни та професійної патології праці отримали науковий ступінь за вказаною спеціальністю; їх дисертаційні дослідження були присвячені визначенню психофізіологічних особливостей спортсменів високої кваліфікації, у операторів авіаційного профілю, судноводіїв, пожежних-рятувальників, операторів-радіографістів та у фахівців інших ризиконебезпечних професій.

Визнано, що найбільш вагомий вплив на психофізичний стан особи має емоційний інтелект та особливості стрес-реактивності і відомо, що розумова працездатність та формування стресостійкості особи в екстремальних умовах залежать від індивідуально-типологічних особливостей особистості [1,2,4]. У монографії «Фізіологія, біохімія і психологія стресу» за авторством детально викладені механізми реалізації різних видів стресу і зокрема хронічного емоційного стресу від якого сьогодні потерпають всі версти населення України.

Актуальність подальшої розробки проблеми психофізіологічного забезпечення професійної діяльності не викликає сумнівів і вона набула в останні роки першорядного медико-соціального значення. Професійного відбір для фахівців соціально-значущих професій бажано здійснювати ще до початку їх професійної діяльності і проводити його в якості супроводу в системі психологічного та психофізіологічного забезпечення роботи працівників в умовах підвищеної небезпеки.

В дійсний час актуалізована необхідність проведення психодіагностичних та психофізіологічних обстежень для своєчасного виявлення стрес індукованих психоневрологічних розладів з метою розробки індивідуально-орієнтованих заходів психотерапевтичної допомоги особам, які зазнали психотравмуючих подій. Психологічна експертиза, яка здійснюється в рамках системи професійного відбору, охоплює собою наукову, організаційну та правову сфери суспільства. Її проведення вирішує низку важливих задач, які пов'язані зі збереженням професійного здоров'я працівників соціально-значущих професій, а також забезпечує економічні та екологічні ефекти в сучасному суспільстві, а це дозволяє зекономити людські, фінансові та матеріально-технічні ресурси. Показники професійної надійності суб'єкта діяльності є основними з погляду на безпеку та безаварійність праці в умовах підвищеної небезпеки. Надійність операторської діяльності визначається сукупністю професійних, технічних та організаційних факторів, але з позицій визначення придатності особи до виконання певного виду професійної діяльності головними детермінантами виступають психофізіологічні особливості особи, які визначають її адаптивні можливості та здатність до прийняття адекватних рішень. А від так проведення психологічної експертизи в рамках системи професійного відбору дозволяє здійснювати прогнозування поведінки особи в екстремальних умовах праці та надає можливість попередити негативні наслідки можливих неадекватних дій суб'єкта діяльності.

Висновки. Отже, у формуванні професійної придатності певних категорій осіб до виконання робіт в умовах підвищеної небезпеки провідними чинниками виступають суто індивідуалізовані психофізіологічні детермінанти, які визначають придатність особи до виконання різних видів професійної діяльності в стресогенних умовах праці, а тому у їх визначенні провідна роль належить реалізації адекватних заходів професійного відбору за методологією організації психофізіологічної експертизи. Визначення професійної, функціональної та медичної надійності працівників соціально-важливих галузей залишається перспективним науковим напрямом, який має суттєве теоретичне і прикладне значення в плані вирішення актуальних проблем сьогодення. В цьому сенсі проведення психодіагностичних обстежень та психофізіологічної експертизи в рамках професійного

відбору дозволяє успішно вирішувати проблему прогнозування професійної придатності особи до виконання необхідної професійної діяльності в умовах підвищеної небезпеки праці та в екстремальних ситуаціях сучасності.

Список використаної літератури

1. Аралова Н.І. Комплекс інформаційної підтримки дослідження надійності роботи оператора систем неперервної взаємодії в умовах підвищеної ситуаційної напруги // Наука та інновації. 2016. Т. 12, № 2. С. 15—25.
2. Бринза І.В., Ільхіна Е.Л. Професійний стрес та чутливість до кризи осіб морських професій. Зб. наук. праць. Ізмаїл: РВВ ІДГУ. 2019. С. 12-16.
3. Дегтяренко Т.В. Взаємозв'язок між показниками які характеризують ступінь порушень перцептивно-когнітивних і психомоторних функцій. /Експериментальна і клінічна медицина. №2 (71). 2016. С 69-72.
4. Дегтяренко Т. В. Онтологія визначення основних властивостей нервової системи людини в концепті розробки проблеми індивідуальності. Український журнал медицини, біології та спорту. 2018. Том 3, 5(14). С. 266–274.
5. Дегтяренко-Мельник Т.В., Бринза І.В. Психофізіологія рухової діяльності. Навч. посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності: 053 Психологія. Вид. «Сфінкс». Одеса. 2024. 380 с.
6. Дегтяренко Т. В., Долгієр Є. В. Медико-педагогічний контроль у фізичному вихованні та спорті. Одеса: Атлант ВОІ СОІУ, 2018. 282 с.
7. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: монографія. К.: Міленіум, 2004. 265 с.
8. Кондратюк С. М. Прояв психомоторики у різних типах професій. Проблеми сучасної психології. 2014. Випуск 24. С. 405–417.
9. Коритко З.І. Медико-біологічні основи рухової активності. Навч. посіб. Львів: ЛДУФК ім. Боберського. 2020. 223 с.
10. Макаренко М.В., Лизогуб В.С., Безкопильний О.П. Методичні вказівки до практикуму з диференціальної психофізіології та фізіології вищої нервової діяльності людини. Черкаси. 2014. 102 с.
11. Макаренко М.В. Основи професійного відбору військових спеціалістів та методики вивчення індивідуальних психофізіологічних відмінностей між людьми. Інститут фізіології ім. О.О. Богомольця НАН України Київ, 2006. – 395 с. –29.
12. Макаренко М. В., Лизогуб В. С. Онтогенез психофізіологічних функцій людини: монографія. Черкаси: Вертикаль, 2011. 256 с.
13. Псядло Е. М. Використання комп'ютеризованого профвідбору операторів на транспорті /Актуальні проблеми транспортної медицини №1, 2005. С 71-76.
14. Сапельнікова Т. Пам'ять як фактор надійності операторської діяльності. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2021. Випуск 8. С. 143–149.
15. Degtyarenko T. V., Yagotin R. S., V. F. Kodzhebash Psycho-motility of a person in the context of its psychophysiological support and genetic determination. Journal of Physical Education and Sport (JPES) 19 (3), Art. 221, 2019. pp. 1526–1531.
16. Dehtiarenko, T. V., Brynza, I. V. & Yahotin R. S. Psychomotorics & Individuality: monograph. Sherman Oaks, California: GS Publishing Services, 2024. 412 p.

References

1. Aralova N.I. The complex of information support for the study of the reliability of the operator of continuous interaction systems under conditions of increased situational tension. // Science and innovation. 2016. Vol. 12, No. 2. P. 15-25.
2. Brynza I.V., Ilykhina E.L. Professional stress and crisis sensitivity of maritime professions. Coll. of science works Izmail: RVV IDGU. 2019. P. 12-16.
3. Degtyarenko T.V. The relationship between indicators that characterize the degree of perceptual-cognitive and psychomotor function disorders. /Experimental and clinical medicine. 2 (71). 2016. P. 69-72.
4. Degtyarenko T. V. Ontology of defining the main properties of the human nervous system in the concept of developing the problem of individuality. Ukrainian Journal of Medicine, Biology and Sports. 2018. Volume 3, 5(14). P. 266–274.
5. Degtyarenko-Melnyk T.V., Brynza I.V. Psychophysiology of motor activity. Education guide for applicants of higher education, specialty: 053 Psychology. View. "Sphinx". Odesa. 2024. 380 p.
6. Degtyarenko T.V., Dolgier E.V. Medical and pedagogical control in physical education and sports. Odesa: Atlant VOI SOIU, 2018. 282 p.
7. Kokun O.M. Optimizing a person's adaptive capabilities: the psychophysiological aspect of ensuring activity: a monograph. K.: Millennium, 2004. 265 p.
8. Kondratyuk S. M. Manifestation of psychomotor skills in different types of professions. Problems of modern psychology. 2014. Issue 24. P. 405–417.
9. Korytko Z.I. Medical and biological bases of motor activity. Education manual Lviv: LDUFK named after Bobersky. 2020. 223 p.

10. Makarenko M.V., Lyzogub V.S., Bezcopylniy O.P. Methodical instructions for the workshop on differential psychophysiology and physiology of higher human nervous activity. Cherkasy. 2014. 102 p.
11. Makarenko M.V. Basics of professional selection of military specialists and methods of studying individual psychophysiological differences between people. Institute of Physiology named after O.O. Bogomolets National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2006. – 395 p. -29.
12. Makarenko M.V., Lyzogub V.S. Ontogeny of psychophysiological functions of man: monograph. Cherkasy: Vertical, 2011. 256 p.
13. E. M. Psiadlo. The use of computerized professional selection of transport operators. /Current problems of transport medicine No. 1, 2005. P 71-76.
14. Sapielnikova T. Memory as a factor in the reliability of operator activity. Bulletin of Lviv University. Psychological sciences series. 2021. Issue 8. P. 143–149.
15. Degtyarenko T. V. Yagotin R. S., V. F. Kodzhebash Psycho-motility of a person in the context of its psychophysiological support and genetic determination. Journal of Physical Education and Sport (JPES) 19 (3), Art. 221, 2019. pp. 1526–1531.
16. Dehtiarenko, T. V., Brynza, I. V. & Yahotin R. S. Psychomotorics & Individuality: monograph. Sherman Oaks, California: GS Publishing Services, 2024. 412 p.

Degtyarenko-Melnyk T.

Relevance of further development of the problem of professional reliability in the context of psychophysiological examination

The article considers the problem of the relevance of further research on the professional suitability of certain categories of persons to perform work in conditions of increased danger. Ensuring a high level of performance of professional tasks by specialists of various profiles under the condition of preserving their physical and mental health is of significant socio-economic and preventive medical importance, and in view of today's extreme situations, its further development in the context of professional fitness becomes decisive.

*The **purpose** of the article is to indicate the theoretical and methodological foundations of the formation of professionalism and to outline the importance of economic, differential-psychological and individual-psychophysiological factors for determining the suitability of persons to perform work in conditions of increased danger.*

***Research methodology.** The methods of theoretical analysis, comparison, comparison, systematization and generalization are applied.*

***Scientific novelty.** The article outlines that the leading factors of professional fitness are purely individualized psychophysiological determinants that determine a person's fitness to perform various types of professional activities in stressful working conditions. In their determination, the leading role belongs to the implementation of adequate measures of professional selection according to the methodology of the organization of psychophysiological examination.*

***Conclusions.** It has been proven that conducting psychodiagnostic examinations and psychophysiological examination as part of professional selection allows to successfully solve the problem of predicting the professional suitability of a person to perform the necessary professional activity in conditions of increased occupational hazard and in extreme situations of modern times. It is noted that the definition of professional, functional and medical reliability of workers in socially important industries remains a promising scientific direction, which has significant theoretical and applied significance in terms of solving current problems today.*

***Keywords:** professional reliability, reliability forecasting, psychophysiological examination, stressful working conditions, conditions of increased occupational hazard.*

Одержано редакцією: 03.10.24

Прийнято до публікації: 11.12.24